

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 10, 2016

[Назад](#)

[Головна](#)

0 0 0 0 0 0 0 0

УДК 336; 339.9; 338.2

В. І. Кравченко,
д. е. н, професор, Заслужений економіст України,
Президент Міжнародного інституту фінансів

ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ УКРАЇНИ, ЇЇ ЕКОНОМІЦІ ТА ФІНАНСАМ У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XXI СТОЛІТТЯ

Vasyl Kravchenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Honored Economist of Ukraine,
President of International Institute of Finance

THE CHALLENGES AND THE THREATS FOR UKRAINE, ITS ECONOMY AND FINANCES IN THE FIRST THIRD OF THE XXI CENTURY

У статті обґрунтовуються теоретичні засади ідентифікації, аналізу та систематизації викликів і загроз, які постали перед Україною, її економікою і фінансами у першій третині XXI століття. Визначаються природа понять «виклики» та «загрози», а також особливості їх прояву в Україні. Проаналізовано причини посилення викликів та наростання загроз Україні, розгортання української кризи. Сформульовані положення щодо зміцнення української держави у питаннях протистояння зовнішнім та внутрішнім викликам і загрозам, відстоювання національних інтересів при міжнародній підтримці, проведення економічної та фінансової стабілізації, встановлення миру.

In the article theoretical principles of identification, analyses and systematization of the challenges and the threats for Ukraine, its economy and finances in the first third of the XXI century were justified. The origin of the terms "challenges" and "threats" were defined, the special features of its developing in Ukraine were defined as well. The reasons of strengthening of the challenges and increasing of the threats to Ukraine and deployment of the Ukrainian crisis were analyzed. The thesis for the strengthening of the Ukrainian state in matters of the conflicts of the internal and external challenges and threats, for the protection of the national interests with an international support, for the realization of the economical and financial stabilization and peace were formulated.

Ключові слова: виклики, загрози, нова геополітична реальність, геоeкономіка, економічна безпека, національні інтереси, фінансова криза, гібридна війна, геополітичний реванш, міжнародно-правові санкції, асоціація Україна-ЄС, стратегічне партнерство, геополітичні інтереси і пріоритети, українська криза.

Key words: challenges, threats, new geopolitical reality, geo-economics, economical security, national interests, financial crisis, hybrid war, geopolitical revenge, international legal sanctions, EU-Ukraine association, strategic partnership, geopolitical interests and priorities, Ukrainian crisis.

Постановка проблеми. Багатьом здавалося, що Україна здобувши у 1991 році суверенітет була унікальною з точки зору мирної еволюційної трансформації колишньої радянської республіки в нову європейську державу із великими економічними перспективами. Реальне життя виявилось не таким безхмарним. Країна пережили руйнівну, системну, економічну і фінансову кризу перших років незалежності, фінансову кризу 1998 року, глобальну економічну кризу 2008-2009 років. Наприкінці 2013-початку 2014 років держава опинилася у новій, надзвичайно глибокій і небезпечній кризі, яка згодом була названа українською. Перед народом і державою постали виклики та загрози від знаходження відповідей на які залежить існування суверенної України. При цьому ситуація у глобальному світі продовжує ускладнюватися, з'являються нові виклики. Немає відповіді на те як довго триватиме війна на Донбасі, які історичні перспективи повернення Криму, як прискорити розвиток економіки, підвищити рівень життя людей, розширити підтримку з боку інших держав та їх об'єднань в умовах, коли більшість із них також у кризі, зокрема, Європейський союз. Окремі аспекти цих найбільш важливих нині питань є предметом дослідження.

Мета дослідження. Метою публікації є визначення природи і характеру викликів і загроз, які постали перед Україною її економікою та фінансами, їх аналіз та систематизація. У дослідженні формуються пропозиції, щодо варіантів відповідей України, органів управління економікою, суб'єктів господарювання на зазначені виклики, а також розробки механізмів мінімізації посталих погроз. Здійснено передбачення щодо викликів і загроз, які об'єктивно стоятимуть перед Україною та її економікою у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика викликів та загроз, що постали перед Україною на початку XXI століття, обговорюється у літературі, численних форумах міждержавного, дипломатичного та наукового рівнів. Розуміння її глибини і гостроти потребує усвідомлення фундаментальних теоретичних розробок, які стосуються функціонування цивілізацій, їх зміни, викликів, що постають перед ними, зокрема, публікацій Тойнбі Арнольда Джозефа (1889-1975), британського історика, філософа, культуролога і соціолога [2]. Важливими є теоретичні твердження стосовно етнокультурного розподілу цивілізацій, обґрунтовані у 1993-1996 роках американським соціологом і політологом Семюелом Філіпом Хантінгтоном[3], висновки Есехіро Френсіса Фукуями, американського філософа, політичного економіста і письменника наступного змісту: розповсюдження ліберальних демократій у всьому світі може свідчити про кінцеву точку соціокультурної еволюції людства і стати кінцевою формою людського уряду.[6] В контексті сучасних викликів в Україні актуальними є положення

про мирне співіснування різних політичних і економічних систем, обґрунтовані відомим американським економістом Джоном Кеннетом Гелбрейтом (1908-2006)

Зберігають актуальність праці Юхана Рудольфа Челенна (1864-1922), шведського політолога, який у роботі „Держава як форма життя”, опублікованій у 1916 році вперше вживає поняття „геополітика”. Завдяки працям колишнього радника президента США Рональда Рейгана Едварда Ніколає Люттваку, зокрема, статті „Від геополітики до геоekonomіки: логіка конфлікту, граматики торгівлі”, опублікованій у 1990 році, з’явилося поняття геоekonomіка.

Заслугує на увагу публікації із питань геоekonomіки Кочетова С.Г.[5], Дергачова В.А.[4], із питань фінансових криз Барановського О.І.[8].

Значимі для аналізу нинішньої геополітичної ситуації, викликів і загроз для країни мають роботи Збігнева Казимежа Бжезінського та Генрі Альфреда Кісенджера.

Слід також брати до уваги точку зору щодо нинішньої ситуації в світі російської наукової і економічної еліти з позицій підтримки Росії та її доктрини геополітичного реваншу, що активно відображають С.А. Караганов[9], С.Г.Кара-Мурза, О.Дугін.

Оцінки викликів і загроз Україні є у багатьох публікаціях Директора Національного інституту стратегічних досліджень академіка Володимира Горбуліна[7]. Корисним є аналіз природи гібридних воєн та гібридної війни в Україні, проведений російським вченим Олександром Неклессою, презентований у вересні 2015 року на XXV економічному форумі у Польщі[10].

Доцільно осмислити публікації колишнього російського військового, фахівця у галузі теорії війни О.І. Владимірова з питань викликів та загроз, зокрема, під назвою: „Вызовы”, „Риски”, „Опасности”, „Угрозы”, „Кризисы”, „Катастрофы” и „Крахи”, як важке категорії політології та теорії війни.

Слід також зазначити внесок у вивчення викликів і загроз в Україні IV Міжнародної науково-практичної конференції: „Сучасні виклики розвитку світової економіки, проведеної 19-20 листопада 2015 року економічним факультетом Київського національного університету Тараса Шевченка[1]

Результати дослідження. Основи теорії викликів розроблені британським вченим Арнольдом Тойнбі, який є автором „цивілізаційної теорії”, дванадцяти томної праці з питань порівняльної історії цивілізацій під назвою: „Осмысления истории”. Праця була надрукована протягом 1934-1961 років. Тойнбі обґрунтував „Закон виклику – відповіді”. Розвиток цивілізацій відбувається в умовах, коли перед людством постають великі проблеми – „виклик”. Подальший розвиток визначається вибором варіанту розв’язання цих проблем, який роблять люди, а саме вони надають „відповідь”. „Адекватна відповідь” вирішує проблему, долає кризу і виводить суспільство на новий етап розвитку. Якщо „відповідь” не знайдена у суспільстві виникають аномалії, що призводять до його „надлюму” та „занепаду”. Вироблення адекватної „відповіді” на „виклики” вважав Тойнбі є соціальною функцією „творчої меншості”, яка висуває і реалізовує ідеї, захоплює за собою усіх інших.

Виклик – є категорією поняттям. Виклик – це проблемна ситуація від розв’язання якої залежить подальше функціонування, саме існування суспільства, держави. У літературі є різні підходи щодо розуміння природи характеру викликів. Методологія їх аналізу запропонована Джозефом Тойнбі у середині XX століття. До глобальних, планетарних викликів належать ті від яких залежить існування планети Земля, людства, людської цивілізації. Це природні і соціальні виклики, зокрема, космічні катастрофи, катастрофи на землі, ядерна війна, катастрофічні зміни клімату та екології, вичерпування ресурсів для виживання, дефіцит води та їжі, голод, планетарні хвороби та епідемії. Відповіді на такі і подібні виклики є завданням усієї людської цивілізації та створених нею інститутів. Це завдання усіх країн та їх міждержавних об’єднань.

Є інші виклики. Зокрема, це виклики, що постають перед окремими країнами, Україною в тому числі. Вони включають як глобальні так і особливі, властиві материка, регіону, країні.

Виклик породжує загрози для людини, спільноти людей, суспільства в цілому.

Що таке загрози? Загроза є поняттям, категорією. Загроза – це можлива небезпека, що може бути реалізована у різних сферах, зокрема, економічній, фінансовій, військовій, соціально-політичній, територіальній, національній, інформаційній, тощо. Особливо значимим з точки зору реагування на ці небезпеки є їх квантифікація (лат. quatum), тобто вимірювання, встановлення їх кількісних ознак з метою розуміння вірогідності можливих втрат. Значимим також є ідентифікація (лат. Identifico) небезпек, тобто їх виявлення, визначення характеристик, вірогідності настання.

Якими є сучасні небезпеки в Україні? Це небезпеки існування українського народу як суверенного із своєю державою у економічній, військовій, політичній, територіальній, національній та інших сферах. Це небезпеки національним інтересам, а також геополітичним інтересам та пріоритетам.

Є інші підходи щодо проблем, які розглядаються. Крім викликів і загроз, пов’язаних із забезпеченням розвитку та подоланням криз існують інші визначення інструментарію суспільного прогресу. Це стосується такого поняття як „тріада” (грецьке Triados-тріція). Вперше поняття тріади запропонував грецький філософ Платон (427р.д.н.е – 348 рр.д.н.е). За Платоном все дійсне складається з трьох речей „єдине” – основа буття, „розум” – походить від єдиного, „душа” – рухома субстанція пов’язує та об’єднує розум і ніщо у все живе. Найбільш відомими є обґрунтування „тріади” Г.В. Фрідріхом Гегелем (1770-1831), німецьким філософом. Тріада Гегеля це положення – заперечення – заперечення заперечення. Один із дослідників філософії Гегеля німецький філософ Генріх Моріц Чалібаус у 1837 році увів визначення тріади як – тези – антитези – синтезу. За цією парадигмою розвиток іде у 3 етапи. Теза – вихідний момент, антитеза – відкидання тези і перетворення у свою протилежність, синтез – відкидання антитези, що стає вихідним моментом наступного розвитку і об’єднує у собі характеристики тези і антитези на більш високому рівні. Тріада – це ідея троїстого розвитку.

Поняття тріади взяли на озброєння більшовики. Відома праця Ульянова-Леніна: „Три джерела і три складові марксизму” (1913) базується саме на цих засадах. Поняття тріади запозичено християнством. Це християнське вчення про три обличчя єдиного Бога, Бог Батько, Бог Син (Ісус Христос), Бог Святий Дух. Свята трійця є одним із найбільших християнських свят.

Окреслимо ключові виклики і загрози країні, її економіці та фінансам, можливі відповіді на них, а також шляхи мінімізації загроз. До викликів глобального і континентального характеру, що постали перед Україною належить невизначеність наслідків основних процесів і тенденцій розвитку людства. Наслідком є неможливість об’єктивно прогнозувати країною своє майбутнє, забезпечувати розробку перспективних довгострокових економічних і соціальних програм. Зазначимо, що основні стратегічні документи України охоплюють період до 2020 року, у тому числі Стратегія сталого розвитку „Україна – 2020”.

Викликом для існування України, функціонування її економіки та фінансів є нове посилення геополітичної та геоekonomічної нестабільності, турбулентності, протистояння у світі, зокрема, між Росією з одного боку і США та НАТО з іншого, радикальною частиною ісламського світу і розвинутими країнами, набуття глобального характеру міграційної кризи, криза Європейського союзу.

Фактором викликів і загроз Україні є нинішня геоekonomіка, та геополітика. Соціально-економічне становище країни її економічна і фінансова політика значною мірою нині визначаються не внутрішніми потребами, а напрямками геоekonomіки та геополітики. Геоekonomіка – це політика і стратегія спрямована на підвищення конкурентоспроможності держави, захист національної економіки в умовах гострого геоekonomічного суперництва. Це геополітична економіка зорієнтована на досягнення найбільш важливих цілей економічними методами і забезпечення контролю і перерозподілу світових ресурсів, а також світового доходу, як правило, на користь найбільш розвинутих країн та їх об’єднань. Геоekonomічний простір, його ресурси і доходи нині контролюються великими державами та основними інтеграційними об’єднаннями інших країн. Цей простір поділений кордонами із жорстким внутрішнім законодавством, регламентами, сильними грошима. Знаходження України поза такими простором робить їх вразливою, залежною, слабкою, перетворює із суб’єкта світової політики у об’єкт. Постає питання пошуку Україною моделей розвитку за існуючих геополітичних і геоekonomічних умов.

У сучасних умовах з новою силою постали виклики і загрози, які обумовлені розпадом СРСР, що оцінений керівництвом Російської федерації, як найбільша геополітична катастрофа XX століття. Сприйняття цієї нової геополітичної реальності нині різко змінилося. З одного боку це пов’язано із неприйняттям Російською Федерацією нових реалій, процесу розширення НАТО на Схід, що оцінюється нею як загроза національній безпеці. З іншого боку визрів і почав реалізовуватися новий геостратегічний курс Росії, який отримав назву „геополітичного реваншу”, про що відзначає академік В.Горбулін у своїй публікації в газеті Дзеркало Тижня за 23 січня 2015 року. У епіцентрі цього протистояння опинилося багато країн, в першу чергу Україна, що обумовило нові виклики для неї самої, її економіки та фінансів.

Як наслідок цих процесів перед Україною гостро постали виклики та загрози української кризи, яка розгорнулася наприкінці 2013 року, стала фактором планетарної безпеки, нової глобальної конфронтації, небезпеки можливої світової війни.

Що таке українська криза? Це прецедент, який виник у центрі Європи, пов’язаний із конфліктом щодо вибору Україною вектору розвитку, революційною зміною політичного режиму, втечею колишнього Президента України, анексією Криму, гібридною війною і окупацією частини Донбасу під гаслами „русского мира”, „русской весны”, „Новороссиі”, спробами розчленування країни із грубими порушеннями норм міжнародного права. У Російській Федерації зміна політичного режиму В.Ф.Януковича оцінена як „антиконституційний переворот” із захопленням влади “Київською хунтою”, а розв’язана проти України війна на Донбасі названа “громадянською війною” між українцями.

В процесі кризи Україна уклала Угоду про асоціацію з ЄС, змінила геополітичні пріоритети, перейшла від стратегічного партнерства з Росією до стратегічного партнерства з США, НАТО та ЄС. Міжнародне співтовариство ввело економічно-правові санкції проти Росії.

Українська криза набула затяжного характеру. Спроби завершити війну на Донбасі виявили слабкі можливості основних міжнародних інститутів, Ради безпеки ООН, недієздатність Будапештського меморандуму, численних паралельних переговорних процесів, а саме Норманського, Мінського, переговорної “ділянки” США - Росія. Виникла небезпека „заморожування” військового конфлікту у так званих, самопроголошених „ДНР” і „ЛНР” як фактору подальшої дестабілізації України.

У процесі кризи країна понесла величезні втрати, які завдали великої шкоди національним інтересам. ВВП країни без врахування окупованих територій скоротився у 2014 році на 6,8%, а 2015 році на 9,9%, різко зменшилися міжнародні резерви країни. Більш ніж у 3 рази девальвувала грошова одиниця – гривня. Більш ніж у 2 рази скоротився зовнішньоторгівельний оборот. Значно знизився рівень життя людей. За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України понад 58% українців нині перебувають за межею бідності. Країна здійснює великі витрати на розвиток військово-промислового комплексу. Повністю деградує окупована територія Донбасу, про що зазначає Олександр Неклесса.[10] В умовах глибокого економічного спаду, депресії зростає залежність України від кредитів МВФ та зовнішнього фінансування.

Україні необхідно шукати відповіді на виклики, які постали перед державою, економікою, фінансами, знайти механізм мінімізації загроз. Ситуація складається таким чином, що відповіді мають бути знайдені як в Україні безпосередньо, за рахунок її фундаментального зміцнення і модернізації так і на міжнародній арені, за рахунок створення нового міжнародно-правового формату розв’язання української кризи, підтримки країни за участю США, Великобританії, Китаю та Європейського союзу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перед Україною постали численні виклики та загрози. В основному вони обумовлені глибокою нестабільністю в світі та протистоянням провідних держав. Виклики та загрози Україні несе геоекономіка та геополітика, зокрема, небезпеки перетворення країни із суб’єкта в об’єкт міжнародних відносин. Найбільші виклики і небезпеки постали перед державою у ході української кризи, анексії Криму, гібридної війни на Донбасі. Держава втратила значні території та економічний потенціал, суттєво знизився життєвий рівень людей. Перед Україною постало питання „як відповідь на виклики і загрози, забезпечення швидкого економічного зростання, створення потужної системи національної безпеки, армії, оборонно-промислового комплексу, знаходження моделі розв’язання конфлікту з Росією.

Потребують подальших досліджень шляхи забезпечення національних інтересів у сучасних кризових умовах, виходу із економічної депресії, прискорення соціально-економічного розвитку, зміцнення фінансів та грошей, створення ефективного міжнародно-правового формату та механізмів подолання української кризи, припинення війни, відновлення територіальної цілісності України.

Література.

1. Сучасні виклики розвитку світової економіки: Матеріали науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – 261 с.
2. Тойнбі А.Дж., Хантингтон С.Ф. Вызовы и ответы. Как гибнут цивилизации – М.: Алгоритм, 2016 – 288с.
3. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций М.: ООО «издательство АСТ», 2003. – 603.[5] с.
4. Дергачев В.А. Геоекономика – Киев.: ВИРА – Р. 2002, - 512 с.
5. Кочетов Э.Г. Геоекономика: Освоение мирового экономического пространства – М.: Издательство БЕК, 1999.- 480 с.
6. Francis Fukuyama. The end of history and the last man. Published Free Press, 1992. – 401p.
7. Володимир Горбулін. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики та загрози. Дзеркало тижня України 2009, 6 листопада.
8. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання. К.: Нац.торг.уні-т, 2009. – 754 с.
9. Россия и мир. Новая эпоха. 12 лет, которые могут все изменить / отв.ред. и рук. авт. кол. С.А. Караганов – М.: АСТ: Русь – Олимп, 2010. – 384 с.
10. Александр Неклесса. Гадкие Лебеди. О гибридной войне, сложном мире и черных лебедях над Донбассом. Доклад, подготовленный для XXV Экономического форума (Крыница-Здруй, 8-10.09.2015), интеллектуальная Россия, 2015, - 24 с.

References.

1. Starostina, A. (2015) “A modern challenges of the international economy”, Materialu naukovo-practuchnoi konferentsii [The Materials of Scientific and Practical Conference], Materialu naukovo-practuchnoi konferentsii, , Kyiv National Taras Shevchenko University , Kyiv , Ukraine.
2. Toinbi, A. H., Hantinton, S.F.(2016) Challenges and answers. How civilization dying, Algorithm, Moscow, Russia.
3. Hantinton, S. (2003), Clash of civilizations, LLC “AST Edition”, Moscow, Russia.
4. Derhachev, V.A.(2002), Geoeconomika [Geo-economics], VIRA – R , Kyiv, Ukraine.
5. Kochetov, E.H.(1999), Geoeconomika: osvoenie mirovogo ekonomicheskogo prostranstva [Geo-economics: The familiarization of the world economic space], BEK Edition , Moscow, Russia.
6. Fukuyama, F.(1992), The end of history and the last man, Published Free Press, New York, United States of America.
7. Horbulin, V. (2009, the 6 of November), “European security: possible way to ease the challenges and the threats”, Dzerkalo tuzhnya.Ukraina, Kyiv, Ukraine.
8. Baranovskyi, O.I.(2009), Finansovi kruzu: peredymovu, naslidku I shlyahu zapobigannya [Financial crisis: background, consequences and ways of prevention], National Trade University, Kyiv, Ukraine .
9. Karahanov, S.A/ Resp. Editor and Head Author / (2010), Rosiya I mir. Novaya epoha. 12 let kotorie mogut vse izmenit [Russia and the World. The new era. 12 years which can change everything], AST: Rus – Olimp, Moscow, Russia.
10. Neklessa, A.(2015), Gadkie lebedi. O gibridnoi voine, o slozhnom mire I chernuh lebedyah nad Donbasom [The Ugly Swans. About hybrid War, complex peace and black Swans above the Donbas.] The report prepared for the XXV Economic Forum (Krynitsa – Zdrui, the 8-10 of September 2015), Intellectual Russia, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2016 р.

ТОВ "ДКС Центр"